

Villon zsargonja a Jargon et Jobelin című balladaciklusban

és

Mészöly Dezső Hadova és hamuka című fordítása

2. záródolgozat
magyar nyelvészetből

Írta:

Fülöp Erika
5. francia–magyar

Témavezető:
Kis Tamás

Debrecen, 2002. április

Elméleti és történeti háttér

Argó, zsargon, szleng

E három műszóról máig igen sok tanulmány született és születik, teljes konszenzus nincs a nyelvészek körében a három fogalom jelentésének pontos elkülönítéséről. Ennek több oka is van. Az első és legáltalánosabb a nyelvvel és társadalommal kapcsolatos tényezők definiálhatatlansága, az egzakt meghatározások lehetetlensége a humán tudományokban. Csak konvenciók és kompromisszumok segítségével kialakított-kialakult értelmezések léteznek. A konszenzus megszületését azonban az *argó*, *zsargon* és *szleng* szavak esetében megnehezíti, sőt, elképzelhetlenné teszi nemzetközi kultúrszó voltuk. A francia (*argot* és *jargon*) és angol (*slang*) eredetű szavak hasonló hangalakú megfelelői ma alighanem minden európai nyelvben léteznek, ám jelentéseik az átvevő kultúra viszonyainak megfelelően többé-kevésbé módosultak. Különösen nehéz lenne tehát a nemzetközi szakirodalomban érvényes és általánosan elfogadott leírásokat találni. A jelentésekre rakódott kultúrafüggő konnotációk ellenére mégis *nagyjából* megegyezik a mai nyelvészek és szociológusok, szlengkutatók véleménye a három fogalom tartalmáról, amit a KIS TAMÁS által idézett PENTTINEN szerint „mindenki ismer, de senki sem tud meghatározni” (KIS 1997: 240).

Nem részletezem tehát a három fogalom általános tartalmi különbségeit, az etimológiát és a szakirodalom vélekedéseit egyaránt kitűnően összefoglalja SZABÓ DÁVID tanulmánya a francia argóról (SZABÓ 1997: 159-171), valamint az orosz megfelelőket vizsgáló FENYVESI ISTVÁN (FENYVESI 1997: 192-202). Mindössze a szempontunkból és tanulmányom szóhasználata miatt fontos néhány megjegyzést tennék. VILLON elemzett ciklusának címében a *jargon* [zsargon] szó fordul elő a fenti három közül, s a legegyszerűbb és legpontosabb megoldás a mű szövegeire mutatva azt mondani: ez a villoni (irodalmi) zsargon. Egyből felvetődik azonban a szakirodalom által hangoztatott *szóbeliség* kérdése: amit a fennmaradt szövegben látunk, az csak az egykori élőnyelvi zsargon *írásban* költészetté desztillált változata. A nonstandard nyelvváltozatok (a terminust illetően ld. FENYVESI 1997: 202-206) egyik legfontosabb tulajdonsága a változékonyság szinkrón és diakrón síkon is, a költő pedig kihasználhatta e beszédműfaj (vö. BAHTYIN 1988, ill. KIS 1997: 251) nyújtotta lehetőségeket a versírás során. Mindörökre megválaszolatlan kérdés marad, hogy a balladák képzőképe mennyiben köszönhető a korabeli közargónak, a kagylósok társaságának, VILLON szűkebb körének, s mennyiben az egyéni és egyszeri nyelvi produkció eredményének. Kevés forrás lehet itt a kutató segítségére, s még kevesebb állt a tanulmányíró rendelkezésére (fontos támpont lett volna pl. a kagylósok LONGNON által sokat hivatkozott szókincse (VILLON 1958: 26, lábjegyzetben utal MARCEL SCHWOB *Le Jargon des Coquillarts en 1455* [A kagylósok zsargonja 1455-ben] című cikkére, mely az 1455-ös dijoni kagylósok periratai közt szereplő zsargonszógyűjteményt dolgozza fel.)

A villoni *zsargon* elsősorban a mi *tolvajnyelv* fogalmunk szűkebb értelmének (ti. a bűnözők nyelve) feleltethető meg. Egy *speciális szaknyelvet* takar tehát, melyre jellemző mind a fogalmak nagyfokú pontosításának igénye, mind a *szlenggel* ill. *argóval* kapcsolatban sokszor említett, a nyelvhasználónak a beszéde tárgyához fűződő érzelmi viszonyainak kifejezése (a francia szakirodalom nem használja a *szleng* v. *slang* szót, az *argot* [argó] egyik értelmezésének felel a magyarban használt *szleng* kifejezés – vö. SZABÓ 1997.) A francia köznyelvben az *argot*-t [argó, szleng] sokszor éppúgy a vulgaritással hozzák (túlzott mértékben) összefüggésbe, mint a magyar sztenderdben a *szleng*et. A vulgaritás ill. az obszcén kifejezések kedvelése mindkettőre áll bizonyos mértékben, de az azonosítás helytelen; igaz ez a *jargon* [zsargon]-ra is. Szófejtéseimben előfordul, hogy használom az

argó szót ill. derivátumait (*argotikus*, *argotizálódás*), itt abszolút egyenértékűnek értendő a *jargon*nal (ez utóbbi magyar megfelelője nehezebben adja meg magát a szóképzésnek).

Néhány szó a francia (köz)nyelv történetéről

A 14. század elejétől a 16. század végéig tart a francia nyelv *moyen français* [középfraancia] korszaka. Ez az időszak az, melynek során a maitól még igen sokban különböző *ófrancia* felveszi a *modern francia* formáját. A változások jelentősebb része azonban csak a 16. században zajlott: a fonetikai, morfológiai és szintaktikai fejlődés szempontjából nincs ugyan törés a 15. és a 16. század között, viszont alapvetően módosult a szókincs és a nyelvhasználat kulturális-történelmi háttere (HERMAN 1967: 201-263). A 16. század a francia reneszánsz nagy korszaka, ennek megfelelően változott a kulturális és tudományos élet, a közigazgatás, innen származnak az első lexikonok és nyelvtanok). A zsargon hermetizmusa mellett a 15. századi nyelvállapot maitól nagymértékben különböző szókincse is nehezíti tehát a Villon-értést. A korabeli helyesírás szintén sokban eltér a maitól, s a fennmaradt kéziratok a szövegkiadások különbségeinek tanúsága szerint nem mindenütt egyértelműek. Erre a problémára csak ott fogok kitérni szófejtéseim során, ahol a helyesírási variációk különféle értelmezéseket tesznek lehetővé.

Villon kora, a tolvajvilág és a Coquille*

Franciaország 14-15. századi történelmét a százéves háború (1339–1453) és annak következményei határozták meg. Az angolokkal folytatott évszázados küzdelem eredményeképpen a pestis és a harcok a városi lakosság fele elpusztult, országos szinten pedig az összlakosság harmada. Az általános káosz és felfordulás az élet minden területét befolyásolta az érintett területeken, a gazdasági élet zavarai áremelkedésekhez, a pénz elértéktelenedéséhez, hiányhoz vezetett a termelői és a fogyasztói oldalon egyaránt. Mindennaposak voltak a 15. század elején a lázadások, felkelések, birtokfoglalások, s különösen Párizsban nem telt el nap összetűzések nélkül. A királyi hatalom meggyengülésével az állami intézmények nem működtek rendesen. 1435-ben Párizs francia visszahódításának, és az 1440-es évekbeli angol rózsák háborújának, végül az 1453-as végső győzelemnek köszönhetően VII. Károly francia király megkezdheti hatalma megerősítését és a rend visszaállítását.

A háború, ahogyan az lenni szokott, a társadalom nagyobb rétegét a legmélyebb nyomorba süllyesztette, mások viszont kihasználva az ínséget és a hagyományos gazdasági erővonalak bomlását hatalmas vagyonokra tettek szert. A kereskedelem új lehetőségeiből profitálni képes ügyes(kedő) polgárokból létrejött tehát egy újjgazdag nagypolgári réteg. A rendteremtést Károly után fia, XI. Lajos folytatta: a közigazgatás és az igazságszolgáltatás minden szála az ő kezében futott össze, s bár az ügyek intézésének bonyolultsága miatt 4 regionális parlament létrehozásával decentralizálta az igazságszolgáltatást, hivatalnokait maga nevezte ki, nem tűrve függetlenségi törekvéseket. (MIQUEL 1998: 121-133.)

Egy évszázadnyi pusztítás után azonban természetesen rengeteg időt igényel a normális élet feltételeinek helyreállítása. A háború végén az említett viszonyok a bűnözés elburjánzásának minden okát és feltételét magukban hordozták. A hagyományos erkölcsi

* a.m. 'kagyló', a *coquillard*-ok [kagylósok] bandájának összefoglaló neve

normák értelmetlenné váltak a halállal való szembenézés kényszerében. Alighanem a francia történelem sajátos paradoxona az párizsi egyetemnek a bűnözés világában betöltött szerepe: LOUIS MOLAND (VILLON é.n.: XXVIII-XXIX) szerint épp innen kerültek ki a legveszélyesebb bűnözők, akik intelligenciájuknak, műveltségüknek köszönhetően több eszközzel rendelkeztek a rabláshoz és az igazságszolgáltatás elkerüléséhez is. Ezen túlmenően pedig az egyetem, egyházi intézmény révén birtokolta az igazságszolgáltatás jogát diákjai ügyeiben. MOLAND szerint az egyházi fennhatóság szinte mindig felmentette a bűnösöket. Így természetes, hogy a bűnözés melegágyává lett a Sorbonne. Szintén MOLAND bevezetőjéből tudjuk, hogy VILLON egyáltalán nem egy szerencsétlen véletlen folytán került olyan helyzetbe, mely bűnbe vitte. Már az egyetemre kerülésétől része volt a korban a diákéletet jelentő balhékban (a lehetőségekhez mérten hosszas és részletes beszámolót ad ezekről LONGNON bevezetője: VILLON 1958: 12-22). Ennek nyelvi vonatkozása alapvető fontosságú: nem kívülről ismerte a tolvajnyelvet, hanem aktív és produktív használója volt, benne és vele élt. Fontos azonban, hogy a Kagylósokkal valószínűleg csak Párizsból való száműzetése során került kapcsolatba, 1455-ben, vagyis egyetemi „tanulmányai” befejezése (1452) után. A párizsi diák- és bohémélet argóját és a Kagylósok zsargonját nem egyszerre ismerte tehát meg. Az első nyomai fellelhetőek már a testamentumokban (a ma csak alig vagy egyáltalán nem érthető utalások a baráti társaság tagjai számára a szleng jelentésképző technikái által töltődhetnek fel tartalommal – ezekről ld. JELISZTRATOV 1998).

A kagylósok bandájáról nem sokat tudunk. Annyi bizonyos, hogy azon jól szervezett bandák közé tartozott, melyek már a 11. században megjelentek Európa-szerte, jelentős szubkultúrákat hozva létre működésük során (KOVÁCS-SZTRÉS 1994: 11-13). LONGNON szerint (VILLON 1958: 26) kb. ezer tagja volt szétszóródva különböző vidékeken. 1455-ben Dijonban elfogtak néhány coquillard-t [kagylóst], akik két évig szervezeten fosztogatták a várost és környékét. A per iratai között található az a szógyűjtemény, amely a kagylósok zsargonját fedte fel (SCHWOB é.n.)

Arról, hogy miért és hogyan alakul ki egy közösségben a köznyelvitől (leginkább szókincsében) eltérő nyelvváltozat, a legújabb, szlenggel foglalkozó szakirodalmak meggyőző magyarázatokat adnak (ld. KIS: 1997, JELISZTRATOV: 1998, KOVÁCS-SZTRÉS 1994, COLIN-MÉVEL: 2001 stb.), de a válaszkérés nem a 20. században kezdődött: már VICTOR HUGO társadalmi problémákra vezette vissza a nyelv e „csökevényét”, ami szerinte az argó (HUGO 1960: 153-169). A tanulmányok említik a titkosság, a megnevezések pontosításának, az összetartozás kinyilvánításának fontosságát, a jelenségekhez fűződő érzések kifejezésének igényét, a játékosságot stb. VILLON nyelve mindezekre ékes bizonyítékul szolgálhat.

Célkitűzés és munkamódszer

A Jargon et Jobelin [Hadova és hamuka]

A keletkezés ideje csak nagyjából határozható meg: MÉSZÖLY véleménye szerint (MÉSZÖLY 1980: 213-214) az 1456-61 közötti Párizson kívüli kóborlások vége felé tehető. A kiadók sokáig hezitáltak e balladaciklus szerzőségét illetően. Ez az oka annak, hogy nem található meg minden Villon-kiadásban. LOUIS MOLAND hat, LONGNON hét zsargonban írt balladát közöl (VILLON é.n. ill. VILLON 1958). MÉSZÖLY tizenegy balladát fordít le *Hadova és hamuka* cím alatt (MÉSZÖLY 1980 és VILLON 2001). A balladák számának kezdeti bizonytalanságát MÉSZÖLY maga magyarázza meg *Lira és tolvajnyelv* című tanulmányában (MÉSZÖLY 1980:

209-210): egy 1489-es Villon-kiadás csak hat darabot közöl, ám egy 1884-es kiadás hozzávesz öt, a Stockholmi Királyi Könyvtárban felfedezett ún. Fauchet-féle kéziratban található zsargonballadát (1650-ben a svéd királynő vette meg az AUGUSTE VITU (VITU: 1884) által hitelesnek ítélt Villon-kódexet). A kritika azonban nem ismerte el azonnal az öt újabb vers szerzőségét. LONGNON meg nem magyarázott okból pedig csak egyet, a stockholmi kézirat 4. darabját veszi fel *Jargon et Jobelin* (LONGNONnál *Jargon ou Jobelin* [Hadova vagy hamuka]) hetedikjeként (talán a „Villon” akrosztichon miatt). Mivel teljes modern Villon nem állt rendelkezésre, nincs alapom vitatni MÉSZÖLY álláspontját.

Villon szövegeinek vizsgálata nem kis feladat elé állítja a nyelvészt, s minden ismerője egyetért abban, hogy a *Hadova és hamuka* a legkevésbé érthető verscsoport. Természetesen adódik ez abból a tényből is, hogy itt építi be leginkább a tolvajnyelv elemeit, jobban mondva, mint a művek címe is jelzi, a szöveg nem más, mint a zsargon megnyilvánulása. Villon minden írásában előfordulnak ugyan argóelemek, de sehol nem olyan koncentráltan, mint itt. Épp a koncentráció e foka teszi azonban igazán izgalmassá a *Hadova és hamuka* elemzését: itt ugyanis a zsargoné a főszerep, nem a köznyelvi, érthető textusba beszüremkedő egy-két argószo fordul elő, hanem a zsargonbeli gondolkodásmód maga koherenciájában áll szemünk előtt. Nem túlzás szélmalomharcnak titulálni a mai olvasó igyekezetét a szöveg teljes megértésére, hisz egyrészt még a korabeliek sem mind ismerték e speciális nyelvváltozat titkait (épp ez volt a zsargon létoka), másrészt alig van nyomunk, amin elindulhatnánk a jelentések keresésekor. Francia nyelvészek hada küzdött már e letűnt világ rejtélyes nyelvének megismeréséért, ám a teljes szókincs nincs, és valószínűleg már nem is lesz megfejtve. Jelen tanulmány esélyeit ezen túl csökkenti a kutatás lehetőségeinek korlátozott volta, a Villon-szakirodalom rendelkezésre álló része mindössze néhány szövegkiadás, illetve az azokban található bevezetők és jegyzetek (ld. bibliográfia). Így könnyen megeshet, hogy valamely, általam problémaként tételezett vagy eldöntetlenségben hagyott szöveghely a létező szakirodalom számára már megoldott, ismert a jelentése, s talán teljesen rossz irányban tapogatóztam. Szolgáljon mentségemre, hogy nem állt módomban ellenőrizni a jórészt egyszerű szótárakra támaszkodó spekulációim helyességét. Mindazonáltal úgy gondolom, még az adott körülmények között is érdekes dolgokra képes rámutatni egy-egy szófejtési kísérlet, hisz az argó működési mechanizmusát érzékeltetheti.

A választott munkamódszer tehát az említett nehézségekből és a szöveg által kínált számtalan lehetőségből szinte véletlenszerűen csapódott le. Elképzelhetetlennek tűnt ugyanis a szókincs egészét feldolgozni, viszont az is erősen kétséges, hogy ki lehet jelölni, melyek a zsargonhoz, és melyek kizárólag a köznyelvhez tartozó szavak a szövegben. Épp a kettő mélységes összefonódása által érdekes e nyelv: hol a határ pl. egy alakjában ismert, de jelentésében kissé vagy teljesen módosult szó köznyelvi ill. argotikus volta között? Úgy döntöttem, leginkább célravezető egyetlen darab mélyrehatóbb vizsgálata. Nincs különös oka, hogy az első balladát választottam (egész egyszerűen ez volt az első).

Mivel még ennek az egyetlen balladának az alapos elemzése is könnyedén egy disszertációra való anyagot adna, szelekcióra kényszerültem, s így nem minden egyes argógyanús szót elemeztem; a legérdekesebbeket természetesen nem hagytam ki. Az egyes szavaknál a következőképp jártam el: kiindulópontom és legnagyobb segítségem AUGUSTE LONGNON szójegyzéke volt (*Lexique du jargon de Villon*, in. VILLON, 1958: 269-89). LONGNON ugyan még az 1870-es években kezdte kutatásait, melyek eredménye az 1958-as szövegkiadásában is megjelenik, s valószínűleg több ponton elavult már, ez a legrészletesebb munka, amit Villon nyelvéről felleltem. Azt próbáltam kideríteni, hogy az egyes szavak megtalálhatók-e valamilyen formában a mai köznyelvben ill. argóban, vagyis hogy megtörtént-e a szó titkosságának, érzelmi töltésének az az inflálódása, mely az elterjedés, ismertté válás oka és következménye egyszerre. Valamint az is nyilvánvalóvá vált, hogy köznyelvi szóra épült-e az adott zsargonbeli kifejezés, s ha igen, milyen áttétel által kapott új

jelentést a tolvajok ajkán. E munkához három szótárt használtam: a LITTRÉ-féle egynyelvű franciaszótárt (LITTRÉ 1965; ez a 19. század második felében szerkesztett szótár ma is a legrészletesebb, azóta sok kiadást és átdolgozást megélt alapmű, hivatkozási pont a francia nyelvet illető kérdésekben); az ECKHARDT-OLÁH-féle *Francia-magyar nagyszótárt* (ECKHARDT-OLÁH 1999), és a mai francia argót feldolgozó legalaposabb munkát, a COLIN-MÉVEL-féle argószótárt (COLIN- MÉVEL 2001). Összevettem a keresett szavakat GREIMAS és KEANE középfrancia szótárával is (GREIMAS-KEANE 1992). Igyekeztem tehát a hozzáférhető minden adatot összeszedni a címszóként felvett szavakhoz és kifejezésekhez, s ezeket összevetni a magyar fordítással.

A magyar fordításról

MÉSZÖLY DEZSŐ *Villon Magyarországon* című disszertációjában (MÉSZÖLY 1943) elemzi az akkor létező magyar Villon-fordításokat. Elég sokan próbálkoztak, de a *Jargon et Jobelin*-ciklust tudomásom szerint egyedül MÉSZÖLY fordításában (MÉSZÖLY 1980) ismerheti a magyar olvasó. A fordító elemzi a munkája során felmerült dilemmát (MÉSZÖLY 1980: 218-22): hogyan adható vissza autentikusan magyarul az a 15. századi tolvajnyelv, ami a mai francia számára is biztosan érthetetlen, viszont hangulatot mindenképpen hordoz, s a korabeli befogadó számára többé-kevésbé mégiscsak világos volt. Nem elég, hogy ma nem ismert Villon bizonyos szavainak jelentése, soké pedig bizonytalan, hiányzik az a történelmi-civilizációs háttér is, ami érthetővé tenne bizonyos utalásokat (pl. az akasztófa felépítése, a korabeli tolvajok munkamódszerei stb.) MÉSZÖLY amellet tette le voksát, hogy ha közel akarja hozni Villont a mai magyar olvasóhoz (márpedig ezért fordít), akkor a mai magyar tolvajnyelvre kell átültetnie az eredetit. Itt azonban szintén felmerül a probléma, hogy a tolvajnyelvnek arra vannak szavai, amik használói számára fontosak (de mindenképpen ismert, releváns fogalmak ill. tárgyak). Nyilvánvaló, hogy a Villon-korabeli tolvajvilág túlhaladásával speciális tárgyai és fogalmai is ismeretlenné válnak. Ebből adódóan sokszor előfordul, hogy még az ismert jelentést sem tudja a fordító visszaadni, megfelelő magyar (tolvajnyelvi) szó híján. A költői tehetség azonban csodálatosan képes megoldani ezeket a kilátástalannak tűnő helyzeteket is: ha nem a pontos jelentést tükrözi, akkor olyan képet keres, ami (feltételezhetően) a korabeli befogadóéhoz hasonló érzéseket, konnotációkat ébreszt a mai olvasóban. Az is megjegyzendő, hogy MÉSZÖLY minden lehetséges forrást felhasznál munkájához, tolvajnyelvi szavai nem egy közegből és korból származnak, így nincs esély arra, hogy olyan koherens nyelvi világot alkossanak, mint a szervesen és genezisében is összefüggő kagylós zsargon. Mindennek ellenére mégis az a véleményem, hogy a *Hadova és hamuka* kitűnő munka mint fordítás és költői színvonalának köszönhetően valóban képes nemcsak szemantikai, de formai, poétikai szinten is érzékeltetni az eredet mű értékeit.

BALLADE I

I.

A PAROUART, la grant mathe gaudie, 1
 Ou accolés sont duppes et noircis,
 Et par les anges, suivans la paillardie,
 Sont greffis et prins conq ou six;
 La sont beffleurs au plus haut bout assis 5
 Pour le evaige, et bien haut mis au vent.
 Eschequez moy tost ces coffres massis:
 Car vendengeurs, des ances circoncis,
 S'en brouent du tout a neant.
 Eschec, eschec pour le fardis! 10

Brouez moy sur ces gours passants
 Avisez moy bien tost le blanc,
 Et pietonnez au large sur les champs
 Qu'au mariage ne soiez sur le banc
 Plus qu'un sac de platre n'est blanc. 15
 Si groupés estes des carieux,
 Rebignez moy ces enterveux
 Et leur monstrez des trois le bris
 Qu'enclaus ne soiez deux a deux:
 Eschec, eschec pour le fardis! 20

Plantez aux hurmes vos picons,
 De paour des bisans si très durs,
 Et aussi d'estre sur les joncs,
 Enmalés en coffre, en gros murs;
 Escharicez, ne soiez durs, 25
 Que le grand Can ne vous fasse essorer.
 Songears ne soiez pour dorer,
 Et babignez tousjours aux huis
 Des sires pour les desbouser:
 Eschec, eschec pour le fardis! 30

Prince froart, deit des arque petis,
 L'un des sires si ne soit endormis.
 Luez au bec que ne soiez greffis,
 Et que vous ens n'ayez du pis:
 Eschec, eschec pour le fardis. 35

Párizsban, a nagy irha-száritón,
 Hol nyakravalót kaphat a balek,
 Öt-hat jó firma barnul a napon,
 Ha dolgoznak a fogdmegek.
 Zsiványoké a felső emelet,
 Hol legjobban hintáz a szél...
 Csak kapdovába ne kerüljeteK:
 Körülmetélt fülű vagány gyerek,
 Ha lebukott, soká nem él.
 Kerüld, kerüld a kötelet!

Pénzes palin rajt üssetek,
 S a nagy dohányt szedjétek el.
 De aztán, komám, oldj is kereket,
 Vagy majszter rak a szellőzőre fel,
 S a falnál fehérebb leszél.
 Ha föl-föltünnek a kopók,
 Javaslom, köszönés helyett
 Mutassátok a seggetek,
 Hogy hűvösre ne jussatok.
 Kerüld, kerüld a kötelet!

Legjobb, ha sebtén eleredsz,
 Mert hús a szél ott fönn a fán,
 S nem kellémes a karperec,
 Vastagfalú kóter zugán.
 Hordd el az irhádat, komám,
 Vagy a fejes készíti ki!
 S tanulj meg ködösíteni:
 Kinek a nyelve jól pereg,
 Az nálunk sokra viheti.
 Kerüld, kerüld a kötelet!

Herceg, nagyúr minden mackó felett!
 Falazzon egy beleváló gyerek,
 S adjon le cinket, ne legyen balek,
 Másképp bekapjuk a legyet.
 Kerüld, kerüld a kötelet!

A vers szókinccse

(Jobelin) *hn fn* Mai köznyelvi jelentése az ECKHARDT–OLÁH-féle *Francia – magyar nagyszótár* (a továbbiakban: FM) szerint *régies* 'ostoba, együgyű'. LITTRÉNél hasonlóképp (LITTRÉ 1965, a továbbiakban: LITTRÉ). Nyilván egyéb jelentést hordozott, ami azonban mára elhomályosult (MÉSZÖLYNél nem találtam utalást a szó fordításának forrására).

mathe gaudie *nn fn + nn mn* A mai nyelv (sem a köznyelv, sem az argó, a szótárak tanúsága szerint) már nem ismeri a szót, így konkrét magyar fordítását sem találtam. LONGNON kérdőjelesen 'akasztófa, bitófa' jelentést rendel hozzá. Külön felveszi azonban a **mathe** címszót, melynél magyarázatként a következőt találjuk: a „mate” szóval jelölték régen azt a helyet Párizsban, ahol a csirkefogók összegyűltek tanácsot tartani egymás közt; innen az *enfant de la mate* ill. *suppôt de la mate*, 'a mate fia', 'a mate cinkosa' kifejezések (a *h* megléte vagy hiánya a *t* után pusztán helyesírási kérdés ez esetben). A GREIMAS–KEANE-féle Larousse *Középkori francia nyelv szótára* (a továbbiakban: KF) a **mate**, **matte** címszó alatt a LONGNONéhoz kapcsolható jelentést ad meg: 'csalás, ügyes lopás, átverés', ill. *compagnon de la mate*, a.m. 'a mate társa, fickó a mate-ból', azaz 'csirkefogó'. 14. századból adatolja a KF, de ismeretlen, illetve homályos eredettel. Derivátumként és az előzőeket alátámasztandó a KF megadja a **matois** *fn* és *mn* (ld. pl. *-ois fn* és *mn* képző, vö. pl. *bourgeois* 'polgár, városlakó' a *bourg* rég 'vár, város') 1. 'gazember, tolvaj' 2. 'útonálló'.

A **gaudie** a **gaudir** ige múlt idejű melléknévi igenévi alakja, itt jelzői szerepben. Az ige ma már nem használatos, viszont nem is az argó körébe tartozott, a KF a népi latin (lat. pop.) **gaudire* (lat. *gaudere*) igéből származtatja, 1. 'örülni' 2. 'gúnyolódni, tréfálni' jelentéssel. Az FM *régies* stílusértékkel 'örvendez' jelentést rendel az igéhez.

MÉSZÖLY az **irha-szárító** kifejezéssel fordítja, s *Hadova-szótárában* (a továbbiakban: HSz) megadja hozzá az 'akasztófa' jelentést. Ha nem is képezi a magyar köznyelvi szókinccs részét az **irha-szárító**, elég szuggesztív ahhoz, hogy az átlagbeszélő is kitalálhassa jelentését, különösen a szöveggörnyezet segítségével nem érthetetlen a szöveg. Ez nem áll a mai francia olvasóra, akinek a mai nyelvben nincs támpontja a **mathe** szó megfejtéséhez. Látható, hogy egy civilizációs-történeti különbség adja rögtön a vers első sorában a fordítás nehézségeit, az eredeti hangulat és a francia befogadóra tett hatás reprodukálhatatlanságát, hisz a 15. századi francia nagyvárosi tolvajbandák szervezeti formája nem volt jellemző a magyarra, így a szókinccsünkben is értelemszerűen hiányozhatott a francia 'gyülekezőhely'-nek, és abból áttételek után képzett szavaknak közvetlen megfelelői.

accollés *tbsz bef. mn-i in accoller i-ből* Az ige a mai nyelvben is élő kifejezés, jelentése azonban a szövegben a köznyelvihez képest módosul, eldönthetetlen, hogy az egyedi költői szóhasználatból eredően, vagy a korabeli argóban elterjedt módon. LONGNON szerint „az 'akasztott' értelme könnyen kiderül a szöveg egészéből; **accollé** szó szerint 'nyakon fogott'”. LITTRÉ 3 vonatkoztatható jelentést sorol fel: 1. 'megölelni, nyaka köré fogni a karját' 2. 'szőlőt karózni, kötözni' 3. *átv* 'együtt szerepeltetni, összekapcsolni'. Ha az 'akasztófa' jelenléte a kontextusban kiderül, az

értelme világos e szónak is (a francia szövegben, mint jeleztem, ez a mai olvasó számára nem feltétlenül egyértelmű). MÉSZÖLY **nyakravalója** (HSz: 'hóhétkötél, hurok', de valószínűleg a magyar olvasó számára ez többé-kevésbé egyértelmű) ügyesen találja el az eredeti szöveg konnotációját (*col rég* 'nyak', ma: 'gallér').

duppes *tbsz nn fn*, ma: **dupe nn fn** 'balek'. Azon kevés szavak egyike, melyek a régiségben és ma is azonos értelemben használatosak, s a magyar megfelelője az eredetiéhez hasonló stílusértéket hordoz. LONGNON szerint a zsargonból került be a köznyelvbe.

anges *tbsz hn fn* mai és régi köznyelvi jelentése 'angyal'. A KF szerint „használatos a bukott angyalokra is”, LONGNON az **angel** címszó alatt (az ő kiadásában így szerepel a szó, a helyesírásnak szempontunkból itt nincs jelentősége) 'rendőr'. A szövegben a „par les **anges** (...) sont greffis et prins” szerkezetben szerepel, a.m. 'az angyalok által elkapva, elfogva', MÉSZÖLY fordításában „Ha dolgoznak a **fogdmegek**”, az eredeti kifejezés tehát egyszerű jelentésmódosulással, a magyar pedig szófajváltással egybekötött metonimikus jelentésátvitellel fejezi ki a 'rendőr' jelentést.

beffleurs *tbsz hn fn* LONGNON szerint 'csaló', LITTRÉ csak a köthető igét említi: **béfler** 'megcsalni, becsapni, kigúnyolni', az olasz *beffare* 'kigúnyolni' átvételeként. A magyar fordítás **zsiványok** szava ismét érthetővé tesz valamit a magyar olvasó előtt, ami a francia számára rejtve marad.

plus haut bout assis *mn + hn fn + bef. mn-i in* köznyelvi, ma is érthető jelentése: 'legmagasabb végén, legfelső végén ülve'. Itt civilizációtörténeti ismeretek szükségesek a kifejezés megértéséhez: „Párizs kivégzőhelyén több emeletes akasztófa állott, s a bűnösöket elkövetett gaztetteik súlyossági foka szerint akasztották alacsonyabbra vagy magasabbra. Valóságos rangsor állapított meg a bűnök között, s ezt a furcsa „hierarchiát”, mint valami hatalmas grafikon szemléltette – jámborok okulására – az akasztottak több emelet magasságban feketéllő rendje.” (MÉSZÖLY 1980: 219). A *Jargon et Jobelin* 6. Balladájában megjelenik egyébként a kifejezés párja is: „les beaux sires, **bas assis**” a.m. 'a szép/jó urak, az alacsonyan ülők', ami szintén csak az előbb idézett szituációs kontextusban értelmezhető.

coffres massis *tbsz hn fn + hn mn* LONGNON szerint 'zárka, börtön', a KF Villonra hivatkozva adja meg ugyancsak a 'börtön' jelentést, illetve tőle függetlenül a 'cella'-t. LITTRÉ és az FM tanúsága alapján is a **coffre** 'láda, szekrény, poggyász(tér)', melynek kiemelten fontos tulajdonsága a zár, bizonyos esetekben az erős, vastag fal (**massis**, ma: *massif* 'erős, masszív'). Mára ugyan kiveszett a **coffre** 'börtön, cella' jelentése, viszont erőteljesen tovább él az e tőből képzett **coffrer** ige 'lakat alá helyez, bekasztliz, dutyiba küld' LITTRÉNél *familier*, a.m. 'bizalmas' stílusértékkel, a FM-ban hasonlóképp; a COLIN-MÉVEL-féle *A francia argó szótárában* (a továbbiakban: ASz) szintén szerepel az ige 'bebörtönöz' jelentéssel.

MÉSZÖLY **kapdovája** a HSz szerint 'razzia', a *Hajdú megyei tolvajok szókincsében* (ezután: TSz) **meg kaptúvátak** 'meg fognak', ebből **kapdova** 'elvenni'. Az eredeti jelentés helyébe tehát egy másik, azonos fogalmi körbe és tartozó az eredetivel megegyező stílusértékű szó került: a fordító szándékainak megfelelően a stílust, a hangulatot nagyon jól adja vissza.

A 24. sorban szintén előfordul a **coffre**, s a „koffer” képe ott tovább bővül a kép az **enmalés** *bef. mn-i in*-vel, ami LONGNON szerint a mai köznyelvi **emballer**

'becsomagolni' régies és kihalt szinonímája, még az argószókincsbe ill. a kagylósok zsargonjába átkerülve is azonos jelentést kaptak: 'letartóztatni, bebörtönözni, dutyiba dugni' (tehát a villoni ballada 24. sorában **enmalés en coffres** 'ládákba csomagolva', azaz 'dutyiba dugva', MÉSZÖLYnél: „Vastagfalú kóter zugán”, ahol a **kóter** 'börtön' (HSz), 'fogda', német eredetű (FAZAKAS).

ances cinconcis *tbsz nn fn + bef. mn-i in* LONGNON a mai szótárak számára ismeretlen **ance** szót a Kagylósok ismert szókincse alapján 'fül' jelentéssel azonosítja. A **cinconcis** a ma is élő köznyelvi **circoncire** 'körülmetélni' igéből képzett igenév. Ismét MÉSZÖLY adja meg a dolog történelmi hátterét: „Az elfogott tolvajok fülét körülmetélték Villon idejében.” (MÉSZÖLY 1980: 216, lábjegyzet). A **körülmetélt fülű** tehát szó szerinti fordítás, de a mai magyar olvasó éppoly tanácstalanul állhat a kifejezés értelme előtt, mint francia kortársa (bár ez utóbbi az **ance** kifejezetten 15. századi tolvajnyelvi volta miatt még nehezebb helyzetben van) – hacsak nincs előtte a tudós szerkesztő ill. fordító kiegészítése.

S'en brouent *visszaható i + hat.-i nm** LONGNON a **brouer** ige értelmét adja meg (ez a **brouent** T/3. szem. igealak *fn-i* igeneve): 'menni, futni'; egyik mai nyelvállapotot tükröző szótárban sem találtam meg e szót, a KF-ban van ugyan egy **brouer** címszó, de teljesen elérő, a vers kontextusába alig helyezhető 'kiabálni és vergődni, mint egy ördög' ill. 'mérgeledni, dühösnek lenni' jelentésekkel. A versbeli mondat megfejtéséhez így csak LONGNON-ra látom érdemesnek hagyatkozni, a kifejezés nyilvánvalóan a tolvajnyelv (ill. a kagylósok) sajátja lehetett. Villon sora tehát („S'en brouent du tout a neant”) elég rejtélyes, betű szerint kb. 'mindenből a semmibe rohannak', vagyis véleményem szerint 'mindent elvesztenek, a vesztükbe rohannak'. Látható azonban eredeti pontos ismerete nélkül is a MÉSZÖLYi szöveg találó volta, hisz tökéletes értelmi és stílusbeli koherenciát teremt („Ha lebukott, soká nem él.”) A második versszakban is előfordul a szó („Brouez moy sur ces gours passants” a.m. kb. 'rohanjatok e jó zsíros járókelőkre', MÉSZÖLYnél „Pénzes palin rajt üssetek”), a futás, megrohanás' jelentés, ami itt a kontextusból elég egyértelműen kikövetkeztethető, a LONGNON és a KF által megadott jelentések kombinációjának tűnik.

fardis *hn fn* LONGNON kérdőjellel megadott megfejtése e szóra: 'kötél', valószínűleg a **farde** 'kender, kenderkóc' és **fardai** 'kenderfésülő (munkás)', a jurai kenderfésülők zsargonjából. A szó szintén fellelhetetlen a mai köznyelvi- és argószótárakban, de még a KF-ban sincs nyoma, ha elfogadjuk az elég valószínűnek tűnő 'kötél' jelentést, amit MÉSZÖLY fordítása is alátámaszt, megfigyelhetjük az argó szóképzésének egy univerzális típusát, a metonimikus jelentésmódosulást: az akasztófa része a kötél, mely az elkapott bűnöző halálát közvetlenül okozza, így válhat a lebukás, a büntetés, a halál szimbólumává, jelölőjévé.

gours *mn* LONGNON egyértelműen 'jó' jelentést rendel hozzá, a zsargon köznyelvből vehette át, ahol 'nehéz(kes), zsidadt' jelentése volt. LONGNON szerint a jurai kenderfésülők argójában még mindig a Villon által használt jelentéssel él tovább, de a köznyelvben már csak derivátumaiban (*engourdir* 'elzsidad; eltompul', ill. *dégourdir* 'feloldja a merevségét; ügyesebbé tesz') maradt meg. A FM a **gourd**, -e (*hn és nn mn*) címszó alatt azonban a '(meg)merev(edett)' mellett második jelentésként

* az ige visszaható voltának és a határozói névmásnak itt nem azonosítható semmiféle speciális funkciója, jelentése vagy utaltja, ez az igei szerkezet gyakori a franciában – vö. pl. köznyelvi *s'en aller* 'elmenni'

említi az 'ostobá'-t is. A KF segít megérteni, az egyes jelentések közötti kapcsolódásokat: 1.'nehéz(kes), közönséges' 2.'(el)tompult, ügyetlen' 3.'jóltáplált, kövér' 4.'(meg)dagadt' 5.'gazdagon öltözött' jelentéseket sorol fel. Egy hízott, pénzes, tunya városi polgár képében összegződik minden, ami „gourd/s”, a kagylósok tökéletes és hön áhított prédája. Így a felsorolt negatívumok a tolvajok szempontjából abszolút pozitív eredményt biztosítanak, hisz nekik az a jó, ha a polgár nemcsak pénzes (aminek adott körülmények közt egyértelmű jele volt a kövérség), de elég ostoba, ügyetlen is ahhoz, hogy könnyen rá lehessen szedni. A köznyelvi negatív denotátumsor így fordul át adott közösség szemében csak pozitívát konnotálóvá, s nyer új, általánosabb jelentést ('jó').

A fordítás „pénzes pali”-t említ, amiben egyértelműen megvan a pozitív tartalom, viszont nem járja végig a francia jelentésfejlődés csavaros útját, mely esetleg konnotációkkal gazdagítja az eredetit (ti. felidézi az értékrendek viszonylagosságát, a tolvajvilágnak a hagyományos konvenciók iránti megvetését).

blanc

hn fn Szó szerint: 'fehér'. Két eltérő, de azonos jelentésmezőbe tartozó és a szövegbe is jól kapcsolható, de eltérő argotikus jelentés tulajdonítható e szónak kutatásaim alapján: LONGNON szerint 'balek' (=dupe, ld. fentebb, 3.o.); az 1455-ös, már utalt Kagylós-szókinszre hivatkozik, mely szerint „egy egyszerű/együgyű ember, aki nem ismeri az ő tudományukat (vagyis csalásaikat), az egy nagyúr [sire], vagy egy balek [duppe], vagy egy fehér [blanc]” (Mémoires: 179). Az KF a szó ötödikként, Villonra hivatkozva adja meg a blanc címszóhoz a 'balek' jelentést. Az ASz melléknévként veszi fel (blanc, blanche címszó) és harmadik jelentésként 'ártatlan egy ügyben; akinek még nincs priusza' szerepel (ez azonban már a mai használatra vonatkozik), megegyezik tehát az előző forrásokkal, melyek kiemelik a személy alvilágon kívüli voltát, az adott argót használó közösséghez nem tartozását.

A másik lehetőség az, melyet fordításában MÉSZÖLY is elfogadott: a KF harmadik jelentésként hozza a 'fillér [sou] felét érő kis ezüstpénz' magyarázatot, melyet Littré is alátámaszt: 'fehérezüst, fehér pénzérme, mindenféle ezüstpénz' ill. rég 'ötdénáros érme', az ASz szerint pedig 'ezüst (fém vagy pénz)'. Ez második jelentéscsoport kiterjesztése lehet a 'pénz' általában. A magyar fordításban az ÉrtSz. által argónak titulált dohány felel meg Villon blanc-jának, ami valószínűleg a magyar beszélő számára könnyen és egyértelműen azonosítható a 'pénz'-zel, a kontextus nem hagy kétséget efelől: „Pénzes palin rajt üssetek/ S a nagy dohányt szedjétek el.” FAZAKAS ISTVÁN magyarázata szerint „a leveles dohány és a bankjegy alakjának külső hasonlósága vagy a dohánytartó és a pénztartó zacskó hasonlósága alapján” azonosítódott a dohány a pénzzel (FAZAKAS 1991: 108).

mariage

hn fn 'házasság, esküvő' a mai és régi első jelentése. LONGNON zsargonbeli jelentésként 'akasztás'-t ad meg, kérdőjel és magyarázat nélkül. Konkrét bizonyíték híján a jelentésátvitelt magyarázhatja a következő két adalék: a 'házasság' jelentés általánossá tágításával elvontan 'egyesülés'-ként értelmezhető nem csak két személy, hanem tárgyak, fogalmak között is, ezt megerősíti Littré és a FM szócikke is. Így a kötél és az elítelt, ill. az akasztófa és az elítelt szomorú lakodalmára utalhat a 'házasság', mint denotátum. Másrészt Littré a szócikke végén (a 16. pontban) egy speciális használatát is felemlíti a mariage szónak: „ezzel a névvel illeték a felesküdtöt kötéilverők azt a kötelet, melyet a párizsi hóhérnak kellett átadniuk a bűnözők felakasztásához”. (A szó történetét a 12. századtól datálja, de sajnos nem pontosítja, hogy ez az utolsó jelentés mely periódusban volt használatos.) Nincs támpont, ami alapján eldönthetném, hogy pusztán spekulatív-e a hóhérekötél

elnevezésének bekapcsolása az értelmezésbe, mindenesetre érdekes játékot indít el a szókincs elemei között. A bitót, majd a párizsi Grève téren a helyét elfoglaló guillotine-t is „*la veuve*”-nek, ’özvegyasszony’-nak becézték, az ASz etimológiája szerint azért, mert „mindenki meghal, aki hozzá kötődik”.

MÉSZÖLY itt nehezen követhette volna az eredeti jelölőket és konnotációkat. Villon 14. sora („*Qu’au mariage ne soiez sur le banc*”) szó szerint kb. ’hogyan az esküvőkor ne legyetek a padon’ ill. ’ne legyen esküvőtök a padon’ (ti. az esküdtek padján, vagy a bitó emelvényén – a *banc* ’pad’ argotizálódása valószínűleg a *kötél*éhez hasonló metonimikus jelentésátvitel útján következhetett be). A költői fordításban „Vagy majszter rak a szellőzőre fel”. MÉSZÖLY itt kihasználta a magyar tolvajnyelv nyújtotta lehetőséget: a **majszter** ’hóhér’-jelentéssel valódi argós szó, a **szellőző** pedig a(z *irha*-)szárítóhoz hasonló elven kialakult, jelentésében azzal azonos ’akasztófa’.

Si **gruppés** estes des **carieux**,
Rebignez moy ces enterveux
Et leur monstrez **des trois le bris**

MÉSZÖLYnél: Ha föl-föltűnnek a **kopók**,
Javaslom, köszönés helyett
Mutassátok a seggetek,

Azért emeltem ki a vers 16-18. sorát így egyben, mert a kiemelt szavak megértéséhez gyakorlatilag semmilyen használható támpontot nem találtam. MÉSZÖLY vagy tisztán intuitív módon, vagy számomra hozzáférhetetlen források segítségével fordította itt a szöveget (mint bevezetőmben utaltam rá, sajnos a meglehetősen kiterjedt és jelentős eredményeket elért Villon-irodalomból csak apró morzsákhoz férhettem hozzá, így elképzelhető, hogy ismert e szavak eredete ill. jelentése is. Mindenesetre az is biztosra vehető, hogy a létező tanulmányoknak sem sikerült még – és talán már nem is fog sosem – tökéletesen felfejteni Villon hermetikus nyelvét.)

A **gruppés** (*tbsz bef. mn-i in, fn-i in-e* alighanem **grupper**) talán köthető valahogyan a KF-ben talált **grupper** ’(szegre, akasztóra) felakaszt; elkap, feltartóztat, elcsíp’ igéhez, az azonosság csak azért kérdéses, mert a KF, melyben egyébként feldolgozták Villon szövegeit is, csak a 15. századtól adatozza az igét, Rabelais-tól. A **carieux** melléknévként szerepel Littrénél és a FM-ban, ’odvas, szuvas’ jelentéssel, de Littré csak a 16. századtól kezdve tud róla – nem elképzelhető, hogy ez a negatív tulajdonságot jelölő szó az ellenséget megtestesítő ’rendőr’ jelentést vette fel a tolvaj kagylósok nyelvében, ezt viszont az kérdőjelezi meg, hogy LONGNON nem adja meg ezt köznyelvi megfelelőként, holott ha valóban ilyen egyszerű lenne a megfejtés, alighanem jelzi. Mégis, a **carieux** = **kopók** az egyetlen szópár, ami megfeleltethető egymásnak a magyar és a francia verzió között (ti. a fordítás nem ragaszkodik az eredeti mondatstruktúrához).

A legérdekesebb számomra a „**des trois le bris**” (? ’a három közül a *szökés(t)*’ ?) kifejezés, melyről azt sem sikerült egyértelműen eldöntennem, hogy milyen szorosan fűződnek össze az elemei. A **bris** a KF szerint ’(ki)törés’, megemlíti a **bris de prison** (ahol *prison* ’börtön’) kifejezést, ami ’szökés(i kísérlet)’, ugyanez a FM-ban ’börtön zárának vagy falának feltörése’, a Littré is hozza e jelentést. Viszont rejtély marad, hogy mire utal a **három [trois]** a vers szövegében. A köznyelv és a szleng, az argó is kedveli a számokhoz kapcsolt új jelentéseket, nem találtam azonban semmit, ami a hármas ilyesféle konnotációjára utalt volna (az ASz közli pl. a kettőhöz, négyhez stb. kapcsolódó kifejezéseket, a három érdekes módon kimarad). A szövegen belül keresve megoldást sem jutottam sokkal előbbre, pedig a következő sor arra figyelmeztet, hogy (?) ’ne legyetek kettésével bezárva’ [*Qu’enclaus ne soiez deux a deux*].

Még szilárdabb a szöveg hermetikussága a következő versszak első két sorában (21-22.):

Plantez aux **hurmes** vos **picons**,
De paour des **bisans** si très durs,

MÉSZÖLYnél: Legjobb, ha sebtén eleredsz,
Mert hús a szél ott fönn a fán,

A két sorból egyetlen szó jelentése tűnik teljesen biztosnak: **paour** 'félelem', a mai köznyelvben is azonos jelentéssel meglévő **peur** középfrancia alakja. A **picon**-nak van ma is élő köznyelvi jelentése ('selejtes, tépett gyapjú'), de Villonnál nyilvánvalóan más tartalmat hordoz. Az **hurmes** és a **bisans** szavaknak nyomát sem leltem, sem Lognonnál, sem az említett forrásokban; valószínűnek tartom, hogy ezek ún. valódi argószavak, tehát alkotott, deformált vagy csak az adott periódusban használt jelölők. A **plantez** ige (*fn-i in-e: planter*) esete a **picon**-éhoz hasonló, a mai köznyelvben és argóban azonban egyaránt jóval több jelentése van, sőt, a bizalmas nyelvhasználatban igen kedvelt is. Jelentheti többek között: '(el/fel)ültet; odatesz, odaállít; belever, lever; rak, nyom; közösül; becsap, átver', s ezeken túl különböző kifejezésekben igen produktív szemantikájú ige. Ám épp e sokrétűsége által teszi homályossá önmaga és a vele egy szintagmában szereplő **hurmes** és **picons** főnevek jelentését. Ismét MÉSZÖLY Dezsőre hagyatkozom tehát, sorai meggyőzően illeszkednek a kontextusba.

joncs *tbsz hn fn* A 'kötél' és a 'pad' jelentésváltozásához hasonló metonimikus névátvitel újabb példája e szó: a FM-ban 'szittyó; gyékény', ahonnan LONGNON magyarázata alapján 'gyékény, melyet a földre terítenek', s innen 'börtön', „egyenértékű azzal, amit ma zárka nedves szalmájának neveznek” (a *szalma* a szegénységet asszociálja, „szalmán feküdni” [coucher sur la paille] = 'szegénynek lenni'. MÉSZÖLY ugyanazon szituáció másik elemével, a szintén a rabságot idéző **karpereccel** helyettesíti.

le grand Can *nm + hn fn* a.m. 'a nagy Can' A **Can** megértéshez az egyetlen nyom LONGNON: „A *nap*. – A *khan* szó ugyanezen értelemben használatos a spanyolországi vándorcigányok nyelvében.” (LONGNON 1950: 274). Ez alapján Villon 26. sora egyértelműen lefordítható: 'Hogy a, nagy Nap ne szárítson ki benneteket.' (ti. ne kerüljete a bitóra, ahol összeaszik a testetek) [Que le grand Can ne vous fasse essorer.] MÉSZÖLY művében: „Vagy a Fejes készíti ki!” (ti. az irhádát). A **kikészít** egészen találó, hisz egyszerre van benne az eredeti **essorer** elsődleges '(ki)szárítani, kitenni a levegőre' jelentése, és a HSz által is jelzett 'halálra kínoz, megöl'. A **Fejes** eltér az eredetitől, hisz az a fentebb megadott magyarázat szerint magát a Napot jelöli, míg a magyar, a köznyelv számára is érthető kifejezés 'tekintélyes, gazdag személy, főnök' (HSz); 'vezető, tekintélyes személy; detektív; börtönőr' (FAZAKAS); ill. 'Tisztúr' (TSz): szerényebb, földi hatalomra utal tehát.

dorer *i* Első, köznyelvi jelentése, '(meg)aranyoz, bearanyoz' (FM), Littré a 12. századtól adatolja. A KF-ban azonban az 1. 'megszépíteni: *bearanyozni a szavait [dorer ses paroles]*' 2. 'ékesszólóan beszélni: *szépen aranyozott a nyelve [avoir le langage bien doré]*'. Nyilvánvalóan eufemizmusként vált a LONGNON által megadott 'hazudni, meghamisítani az igazságot' hordozójává. Magyar megfelelője MÉSZÖLYnél a **ködösíteni** (ld. 27.sor), aminek a HSz-ben 'félrevezetőleg beszél' meghatározását adja. Jól mutatja egyazon jelentés két nyelv argójában való megvalósulása a különböző szempontok felőli megközelítések lehetőségét, és ugyanakkor a szó- és

jelentésképzés mechanizmusának hasonlóságát: a francia 'bearanyoz, megszépít' az előadott hazugság formáját figyeli meg, ez lesz a metafora alapja (ti. a hazugságot jól kell előadni, hogy hihető és meggyőző legyen); míg a 'mesterséges köddel áraszt el v. leplez' (ÉrtSz.) az elmondott tartalom aspektusát teszi alapul (ti. homályossá, láthatatlanná válik).

babignez *i* Nincs köznyelvbeli jelentése, valódi argószó, valószínűleg hangutánzó–hangulatfestő formája által lett a LONGNON által is jelzett 'beszélni' jelölője. Előfordul a *Jargon et Jobelin* több darabjában, van azonban egy nagyon hasonló alakú, a **babigner**-vel azonos jelentésű szó, a **babiller**, mely ma is él, és egész szócsalád közös tövét adja (MF: **babil**, **babille** *hn* ill. *nn fn* 'gyerekes, hiábavaló beszéd; (női) ajkak', **babillard** *hn fn* 'beszédes, szószátyár'; ASz: **babillarde** *nn fn*, rég 'csengő; nyelv', **babillard** *hn fn* rég 'könyv, újság; ügyvéd (szinoníma: szószátyár)'; Littré: **babil** *hn fn* 'lényegtelen, könnyed csevely; madárhang', valamint **babillage**, **babillement**, **babillerie** *fn*, mind azonos jelentésmezőből). Mindezt azt illusztrálja, hogyan válik egy találónak érzett hangalak produktívvá adott nyelvi rétegben. A magyar **blabla** *fn biz* 'zagyva mellébeszélés; halandzsa' (ÉrtSz.) is az előzőekhez hangzásában és jelentésében is közeli fr. **bla-bla** *hn fn biz* 'üres locsogás' (FM) szóból eredeztethető. Talán csak valami ráérős tétovázás hiányzik a MÉSZÖLY-féle „nyelve jól pereg” fordításból (ld. 28. sor).

huis/ys Ez az egyik pont, ahol jelentőséget kap a helyesírás: LONGNON kiadásában **ys** szerepel, MÉSZÖLYNél (aki a *Villon új tükörben* (MÉSZÖLY 1980: 225) tanúsága szerint ANDRÉ MARY 1962-es Villon-kiadását használta, ami sajnos nem állt rendelkezésemre az összehasonlításhoz) **huis**. Ez azért rendkívül fontos, mert a két szó között gyakorlatilag semmiféle kapcsolat nincs: **ys** LONGNON szerint, aki MARCEL SCHWOB és GEORGES GUIEYSSE tanulmányát idézi „ez egy egyszerű argotikus képző”, melyet a személyes névmáshoz kapcsoltak*. A mai olvasónak értelmesebbnek tűnik az **huis** változat, mely régies ugyan, de nem ismeretlen *hn fn* 'ajtó, kapu' jelentése, ezt a KF a 11. századtól adatozza. Ezt elfogadva a 28-29. sor jelentése kb. 'dumáljatok folyton a balekok ajtajainál, hogy megkopszthassátok őket'

Prince froart *hn fn + hn fn v. tn a.m.* 'froart herceg' Újabb rejtély, bár LONGNONnak van rá javaslata: „Talán csak egy köznévi itt a *Froart* [ti. LONGNON nagy kezdőbetűvel szerepeltette], mely a **frouer** igével rokon”. Tény, hogy Froart személynevet nem találunk a kiadások személynév indexeiben, sem ilyen vagy hasonló alakú köznevet a szótárakban. Az említett ige LONGNON szerint (kérdőjellel) 'csalni a játékban, rászedni vkit'. Azonosíthatónak veszi a mai argó **flouer** rég 'játszani; csalni a játékban' (ASz), mely Littré szerint *populáris*, *elterjedt* [*populaire*] vált argószó. MÉSZÖLY mindenesetre rendkívüli könnyedséggel kerüli el a csapdát, s dupláz rá a herceg megszólításra a **nagyúrral**. („Herceg, nagyúr minden mackó felett!)

A megszólítás nyilvánvalóan a ballada formai hagyományának való megfelelés, ill. annak paródiája, hisz semmi esetre sincs szó valós címzettről, jóakaróról, támogató

* ma is él ilyen a közargóban, vö. pl. **-zig** v. **-zigue** „személyes névmás képzésére szolgáló toldalék: *mézig* 'én', *cézigue* 'ő' [köznyelvből: *moi* ill. *lui*, visszaható szem. nm. *se* alakjából talán], stb.”, önálló szóként is: **zig** v. **zigue** 'akárki, bármely személy', ill. **la zigue** *nn fn* rég 'a csirkefogók világa' (ASz) – e legutolsó jelentés teret enged némi spekulációnak a Villon-szövegbeli esetleges **ys** formát illetően: esetleg ez is utalhatott a tolvajvilágra általában v. adott közösségre, hisz ezáltal értelmessé válna a Longnon-verzió. Bizonyíték azonban nincs, így jobbnak látom adatok híján kizárni ezt a fejtegetéseimből. Lábjegyzetben kockáztatok meg egy értelmezéskísérletet Longnon Villon-olvasatáról: kb. 'a tolvajok közt dumálj mindig a balekokról, hogy kifoszthassátok őket'.

arisztokratáról, ellenkezőleg: itt is a tolvajvilágnak a konvencionális társadalmi viszonyokhoz képest fordított értékrendje ütközik ki, amennyiben a gazemberek legnagyobbját szólítja meg.

Arques *hn fn* Nincs se köznyelvi se a mai argóban élő jelentése. LONGNON szerint vitathatatlanul a 'játékkocka' zsargonbeli megfelelője volt, mely az **acques** címszó alatt szerepel a kagylósok szójegyzékében (*Mém*: 179). MÉSZÖLY a tolvajélet egy jellegzetes tárgyát egy másikkal helyettesíti, a **mackó** tolvajnyelvi szó ugyan, mely valaha titkos lehetett, és bár a használat szintjén nem került be köznyelvünkbe, valószínűleg nem is ismeretlen 'kassza, páncélszekrény' jelentése (HSz és FAZAKAS).

luez au bec *i + prep + hn fn* LONGNON szócikke szerint 'nézni', köznyelvi vagy mai argóbeli alaki megfelelőjét nem találja. A **bec** mai köznyelvi jelentése 'csőr', s az ebből szinte kötelező jelleggel adódó argó 'száj'. A **luer** (*fn-i in*) igének azonban semmi nyoma. LONGNON megjegyzi még a **becquer** ige 'nézni' zsargonbeli jelentését. A fordítás itt érdekessé válik: a **falazzon** és az **adon le cinket** kifejezésekre bomlik le a francia szintagma. A magyar tolvajnyelvi kifejezések jelentése itt sem oly homályos, mint a **luez au bec** lehet a francia olvasónak: **falaz** 'elvonja a figyelmet büntársáról' ill. **leadja a cinket** 'titkos jelt ad' (HSz ill. FAZAKAS).

Et que vous ens n'ayez du pis/Et que voz empz n'en ayent du pis

Ez a szöveg másik olyan pontja, ahol a helyesírási kérdés kihat az értekezésre. Az első a MÉSZÖLY olvasata (ill. MARYÉ), a második a LONGNONÉ. A különbséget alapvetően az **ens/empz** generálja, ez határozza meg a mondat többi részének grammatikai funkcióját: ha ugyanis az elsőt fogadjuk el, akkor talán a mai köznyelvi **en** 'abból, azáltal' határozói névmással azonosítható, így a mondat alanya a **vous** T/2 személyes névmás, a jelentése pedig kb. 'hogy abból ne legyen bajotok, hogy ne váljék károtokra'. Ha azonban LONGNON értelmezését fogadjuk el az **empz** olvasatával (egyébként szerinte e szónak 3 írásmódja jelenik meg Villon balladáiban: **empz**, **ens** és **ans** a kérdőjelesen megadott 'test' jelentéssel) és az általa is kérdésesnek tartott 'test'jelentéssel, akkor ennek megfelelően főnévként a mondat alanyává lép elő, a **vous** személyes névmás **voz** birtokos névelőként olvasódik, az ige T/2. személyű ragja pedig T/3. személyűként, s a mondat jelentése kb. 'hogy testeteknek ne legyen baja'. Látszólag nem óriási a különbség, pedig a mondat szerkezet teljesen átíródott. Mindenesetre véleményem szerint MÉSZÖLY mellett, hogy letette voksát az egyik írásmód mellett, olyan fordítást hozott létre (talán nem is sejtve egyén olvasatok létét e ponton), mely mindkét verzióhoz körülbelül ugyanannyira áll közel: „Másképp **bekapjuk a legyet**”, vagyis 'bajba kerülünk, ráfizet, pórul jár' (HSz és FAZAKAS) – aminek adott esetben a test legalább annyira kárát látta, mint a személy egésze.

Konklúziók

Az elemzett szavakat (és a bennük rejlő eldönthetlenségeket is) figyelembe véve nagyjából elmondható, hogy a zsargon ismeretét igénylő szókinszerek majdnem fele valódi argószo, vagyis a hangalak eredete ismeretlen, nem köthető semmilyen (ma ismert) köznyelvi szóhoz (pl. *ance* zsarg. 'fül', *Can* zsarg. 'nap'). Ezek megfejtésében csak a zsargon ismerete segíthet. Valamivel nagyobb részét képezi a felvett szavaknak az a típusa, mely jelentésátvitelen alapul: egy (ma is továbbélő vagy már elfeledett) köznyelvi szó analógiás, metonimikus alapon új jelentést kap. Ezt bizonyos esetekben segíthet értelmezni a kontextus, a civilizációs tények ismerete (pl. az akasztófával kapcsolatos képek, a börtönre alkalmazott különböző kifejezések). Máskor a szövegkörnyezet is homályban hagyja a problémás helyet (ld. 28. sor). A nyelv produktivitása szempontjából azok a szavak és kifejezések a legérdekesebbek, melyek mögött felfejthetők a jelentés és a jelölő zsargonbeli összekapcsolódásának okai, az analógia alapja. Ilyen pl. az *esküvő* (*mariage*, 14. sor), mely az akasztás eufemisztikus kifejezésévé válik.

E gyors áttekintés épp csak felvillantja azt a sok lehetőséget, melyet a *Jargon et Jobelin* hordoz már egyetlen darabjában is a nyelvtörténet, a jelentéstan, a szociolingvisztika, a kultúr- és civilizációtörténet, a stilisztika kutatói számára. És az irodalmat még nem is említettem, holott a balladák mégiscsak művészi színvonaluknak köszönhetik túlélésüket. Itt nem esett sok szó a balladák poétikai értékeiről a szöveg szétदारabolása miatt, de a képalkotás vizsgálatának eredményei legalább olyan érdekesek lehetnének a nyelvészet mint az irodalom számára. Maradjon most ez az út nyitva a további tanulmányok számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAHTYIN, MIHAIL (1988): A beszéd műfajai. In: *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*. Szerk. KANYÓ ZOLTÁN és SÍKLAKI ISTVÁN. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BAJOMI LÁZÁR ENDRE (1971): *A Quartier Latin*. Corvina, Budapest.
- BALASSA JÓZSEF (1924): A magyar tolvajnyelv legrégebb emléke. *Magyar Nyelvőr*, 53: 5-8.
- COLIN, JEAN-PAUL-MÉVEL, JEAN-PIERRE-LECLÈRE, CHRISTIAN (2001): *Dictionnaire de l'argot français et de ses origines* [A francia argó és eredetének szótára]. Larousse, Paris.
- DUBY, GEORGES (1978): *Emberk és struktúrák a középkorban*. Magvető, Budapest.
- ECKHARDT SÁNDOR-OLÁH TIBOR (1999): *Francia – magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÉKsz. = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF, SZÓKE ISTVÁN, O. NAGY GÁBOR, KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- FAZAKAS 1991 = *Jasszok, zsarók, csafkavágók. (Életrajzok a vagányvilágból, ó- és új argósztár)*. Összeállította: FAZAKAS ISTVÁN. Fekete Sas Kiadó, Budapest.

- FENYVESI ISTVÁN (1997): Az orosz szleng és kutatása. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 185-236.
- GREIMAS, ALGIRDAS JULIEN-KEANE, TERESA MARY (1992): *Dictionnaire du moyen français. La Renaissance* [A középfraancia nyelv szótára]. Larousse, Paris.
- GUIZOT, FRANÇOIS (é.n.): *Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'Empire Romain jusqu'à la Révolution française* [Az európai civilizáció története a Római Birodalom bukásától a francia forradalomig]. Librairie Académique Perrin et Cie, Paris.
- HERMAN JÓZSEF (1967): *Précis d'histoire de la langue française* [A francia nyelv rövid története]. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HUGO, VICTOR (1960): *A nyomorultak I-II*. Európa, Budapest.
- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1998): *Szleng és kultúra*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 237-296.
- KOVÁCS ÁKOS-SZTRÉS ERZSÉBET (1994): *Az orosz tolvajvilág és művészete*. Pesti Szalon, Budapest.
- LITTRÉ, ÉMILE (1965): *Dictionnaire de la langue française I-VII* [A francia nyelv szótára]. Gallimard – Hachette, Paris.
- MÉSZÖLY (1943): *Villon Magyarországon*. Budapest.
- MÉSZÖLY 1980 = *A teljes Villon*. (Mészöly Dezső fordításában, kísérő tanulmányokkal és függelékkel). Magvető, Budapest.
- MIQUEL, PIERRE (1998): *Histoire de la France* [Franciaország története]. Marabout, Paris.
- MUS, DAVID (1992): *La poétique de François Villon* [François Villon poétikája]. Champ Vallon, Seyssel.
- SCHWOB, MARCEL (é.n.): Le Jargon des Coquillarts en 1455 [A kagylósok zsargonja 1455-ben]. In: *Revue de linguistique de Paris, VII*. 168-183.
- SZABÓ DÁVID (1997): A francia argó. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 159-183.
- SZILÁGYI FERENC (1993): *A magyar szókincs regénye*. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- VILLON, FRANÇOIS (é.n.): *Œuvres complètes de François Villon* [F.V. összes műve]. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: LOUIS MOLAND. Garnier Frères, Paris.
- VILLON, FRANÇOIS (193?): *Poésies* [Versek]. Librairie Gründ, Paris.
- VILLON, FRANÇOIS (1958): *Œuvres complètes de François Villon* [F.V. összes műve]. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: AUGUSTE LONGNON kiadása. Librairie Alphonse Lemerre, Paris.
- VILLON, FRANÇOIS (1964): *Poésies complètes* [Minden verse]. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: GUIETTE, ROBERT. Gallimard, Paris.
- VILLON, FRANÇOIS (2001): *Összes Versei. Œuvres*. Fordította és a kísérő tanulmányt írta: MÉSZÖLY DEZSŐ. Lazi Könyvkiadó, Szeged.
- VITU, AUGUSTE (1884): *Le Jargon du XVe siècle*. (h.n.)
- WARDHAUGH, ROLAND (1995): *Szociolingvisztika*. Osiris-Századvég, Budapest.